

k identitě a odlišnosti a multikulturalistickou snahou o ocenění a o podporu skupinových odlišností a identit. Řešení přitom vidí v nastolení nové diskuse „rovnost versus diference“, která může „propojit boj za antiesencialistický multikulturalismus s bojem za sociální rovnost“ (s. 187).

Ve svém novějším článku „Zmapování feministické imaginace: Od přerozdělování k uznání a k reprezentaci“, který vyšel v loňském roce v časopise *Constellations*, se Fraser k tématu vývoje feministické debaty vrací a dává ji do souvislosti se současným politickým klimatem po 11. září 2001. Mluví přitom o nové fázi feministické politiky, která je charakterizována novým rámcem genderové spravedlnosti. Feminismus podle ní v současnosti čelí nové formě „metanespravedlnosti“, kterou Fraser nazývá chybným rámcem (misframing): „Nespravedlnost chybného rámce je způsobována vnučováním rámce teritoriálního státu nespravedlnostem pramenícím z nadnárodního kontextu. Důsledkem je zmanipulování politiky na úkor chudých a opovrhovaných, kterým není poskytnuta šance klást nadnárodní požadavky. V těchto případech se mohou boje proti nedostatečnému přerozdělování a proti zneuznání prosadit, popřípadě uspět, pouze pokud budou propojeny s bojem proti chybnému rámci“ (Fraser 2005: 305, překl. ZU). Feminističtí myslitelé a myslitelky proto musí vytvořit nový nadnárodní politický prostor, který by se odpovídajícím způsobem zaměřil na genderové nespravedlnosti pramenící z „bezbrannosti žen vůči nadnárodními silám“. Genderové nespravedlnosti musí být tudíž nahlíženy prizmatem přerozdělování, uznání a rovněž reprezentace, která podle Fraser představuje třetí dimenzi genderové nespravedlnosti. „Nadnárodní feminismus tedy tím, že protestuje proti chybnému rámci, proměňuje přístup k genderové spravedlnosti jako k problému třídimenzionálnímu, ve kterém musí být přerozdělování, uznání a reprezentace vyrovnaně začleněny“ (Fraser 2005: 305, překl. ZU). Při prosazování tohoto nového feministického projektu Fraser zdůrazňuje roli Evropské unie, které přisuzuje v globalizo-

vaném světě roli kompetentního partnera ostatních nadnárodních aktérů, jako je Organizace spojených národů a Světové sociální fórum.

V následujících kapitolách třetí části *Justice Interruptus* Fraser obhájí svůj přístup a poukazuje na přínos své koncepce prostřednictvím kritiky současných vlivných feministických přístupů. V kapitole „Kultura, politická ekonomie a diference. O Spravedlnosti a politice diference Iris Young“ Fraser interpretuje teorii diference Iris M. Young, kterou tato badatelka opírá o identifikaci pěti forem útlaku: 1. vykořisťování, 2. marginalizace, 3. bezmocnosti, 4. kulturního imperialismu, 5. násilí. Zatímco Young kritizuje Fraser za to, že dichotomizuje kulturu a ekonomii, Fraser svou kritiku Young zakládá naopak na námitce, že Young nedostatečně propojuje kulturu a politickou ekonomii. Podle Fraser Young zaujímá pozici multikulturalistické politiky diference, přičemž opomíjí politické dilema, jak současně usilovat o spravedlivé přerozdělování a uznání. Jinými slovy, Young podle ní nenabízí normativní soud, který by umožnil odlišit emancipační odlišnosti od vylučujících; opodstatněné požadavky přerozdělování od neopodstatněných. Podle Fraser je totiž politika diference globálně neuplatnitelná, neboť existuje mnoho druhů různých odlišností, které vyžadují různé druhy nápravy. Proto je třeba promyslet kritickou teorii uznání, která by umožnila formulovat subtilněji diferencovanou politiku odlišnosti. V následující kapitole „Mylné protiklady. Odpověď Seyle Benhabib a Judith Butler“ Fraser prostřednictvím reakce na Seylu Benhabib a Judith Butler rozpracovává přístup, který překonává mylný protiklad kritické teorie a poststrukturalismu. Jinak řečeno usiluje o propojení normativní a diskursivní koncepce subjektivity. V poslední kapitole „Za rámec modelu pána a raba. O Sexuální smlouvě Carole Pateman“ Fraser interpretuje pojetí sexuální smlouvy u Carole Pateman a dokazuje, že Pateman podceňuje strukturální mechanismy, které vytvářejí nové formy podřízení odlišné od klasického modelu pána a raba.

zentaci, v nichž každý z posluchačů vyplňoval ‚Co bylo dobré na prezentaci?‘ a ‚Co by se dalo zlepšit?‘, což poskytovalo autorům a autorkám příznivou zpětnou vazbu, a tak si vedle vyslovených komentářů odnášeli téměř statisticky relevantní informaci o pozitivních a negativních vlastních prezentacích. Z hlediska přípravy prezentací organizátorky neponechaly nic náhodě a s velkým důrazem a dlouho předem distribuovaly návody a zestručněná doporučení ohledně přípravy powerpointových prezentací a časového managementu konferenčních vystoupení obecněji. Zároveň během vlastní konference vzhledem k vysokému počtu prezentací, navíc rozdělených do tří souběžných sekcí, velmi úzkostlivě dodržovaly časový rozvrh. Ten však nezabránil při pozdějšímu setkání nad společnou večeří v jedné z místních decentních restaurací rozsáhlým diskusím a interakcím mezi účastníky a účastnicemi. Tuto konferenci vřele doporučuji, je třeba sledovat webovou stránku Centra (www.cfr.ac.uk), termín pro zaslání abstraktu bývá v červenci.

OTCOVÉ PEČUJÍCÍ O DĚTI – SOUČÁST ŽIVOTNÍHO STYLU „JINÝCH“¹ MUŽŮ A SOUČÁST FIREMNÍ KULTURY (ZPRÁVA Z KONFERENCE)² / Hana Maříková

Muži, tatínkové starající se o své dítě, nejsou již tak „nesamozřejmí“, jako tomu bývalo kdysi (v dávnější i nedávnější minulosti). Nicméně otcové starající se o potomka během rodičovské dovolené, i když existují, nebývají mnohdy ještě vnímáni jako zcela „běžná záležitost“. Jejich výskyt u nás skutečně není stále příliš „hojný“ a je soustředěn zejména na větší města (konkrétně Prahu) a vzdělanější vrstvy (jak potvrzují statistická data uplynulých dvou let). Zhruba tisíc mužů na oficiální rodičovské dovolené (uvolnění ze zaměstnání) (a s velkou pravděpodobností fakticky o něco více – neboť doma s dítětem může rodičovský příspěvek pobírat i ten muž, kte-

Nancy Fraser v této knize zásadním způsobem proměňuje přístup k pojetí spravedlnosti. Kritikou jak ekonomického, tak kulturního redukcionismu a svou obhajobou dvoudimenzionální teorie spravedlnosti navrhuje inovativní koncepci, která navíc smiřuje zdánlivé protiklady a překonává tak jednostrannost některých teoretických paradigmat. V současných pracích Fraser argumentačně propracovává svůj teoretický projekt a navrhuje třídimenzionální teorii spravedlnosti reagující na urychlení globalizace, která problematizuje rámec vestfálského teritoriálního státu a uvádí do pohybu nové politické boje vztahující se k reprezentaci. Opuštěním národního rámce se Fraser dostává do centra současných teoretických úvah o možnostech prosazení globální spravedlnosti v podobě více rovnostářské a demokratičtější světové společnosti. „Tím, že budeme tematizovat problém rámce, dostaneme se k dalším překážkám, které stojí v cestě dosažení spravedlnosti – překážky, které nejsou ani ekonomické, ani kulturní, ale politické. Reprezentace tak tvoří třetí, politickou dimenzi spravedlnosti, vedle dimenze ekonomické, tj. redistribuce, a dimenze kulturní, tj. uznání“ (Fraser, Hrubec 2004: 158). Fraser tudíž v současnosti rozvíjí kritickou teorii globální spravedlnosti poukazem na problém chybného rámce, který propojuje se svým předchozím přístupem.

Literatura

- Fraser, N. 1997. *Justice Interruptus: Critical Reflexions on the „Postsocialist“ Condition*. New York & London: Routledge.
- Fraser, N., Hrubec, M. 2004. „Rozhovor“. *Politologická revue*, prosinec 2004.
- Fraser, N., 2005. „Mapping the Feminist Imagination: From Redistribution to Recognition to Representation“. *Constellations*, Vol. 12, No. 3: 295–307.

Poznámky

- 1** Předkládaná recenze je částečně pozměněnou verzí původní anglické recenze „Nancy Fraser: *Justice Interruptus: Critical Reflexions on the „Postsocialist“ Condition*.“ *Czech Sociological Review*, Vol. 41, No. 6, p. 1118–1121.
- 2** Dvoudimenzionální přístup Fraser podrobněji rozvíjí ve své nejnovější knize *Přerodělování nebo uznání?* Praha: Filosofie, 2004.
- 3** Pro účel posouzení stupně dosažené genderové spravedlnosti jednotlivých modelů sociálního státu Fraser uvádí sedm normativních principů: 1. princip neexistence chudoby, 2. princip neexistence vykořisťování, 3. princip rovného příjmu, 4. princip rovnosti ve volném čase, 5. princip rovného respektu, 6. princip neexistence marginalizace a 7. princip neexistence androcentrismu.

DLOUHÉ DEVATENÁCTÉ STOLETÍ MODERNÍ EVROPSKÉ ŽENY /

Lenka Veselá

ABRAMSOVÁ, LYNN. 2005. *ZROZENÍ MODERNÍ ŽENY. EVROPA 1789–1918*.

BRNO: CENTRUM PRO STUDIUM DEMOKRACIE A KULTURY.

Britská historička Lynn Abrams se dlouhodobě zabývá sociální historií a její kniha z roku 2002 *The making of modern women* představuje výsledek dlouholetého srovnávacího výzkumu dějin evropských žen a ženských hnutí, mapujícího tzv. dlouhé devatenácté století (období od francouzské revo-

lucé do první světové války). Odvážně zvolený rozsah zkoumané oblasti a rozsáhlé zdroje, ze kterých Abrams čerpá, jí umožnily v přehledné formě ukázat nadnárodní podobnosti i národnostní a sociokulturní specifika evropských dějin z pohledu života žen, na druhé straně se v některých mo-

ry vykonává „svobodné podnikání“ či který omezil nebo dokonce přerušil činnost jako osoba samostatně výdělečně činná, možná dokonce jako osoba podnikající), skutečně neznamená ohromující údaj ani zásadní „průlom“ ve vnímání muže a ženy jako pracovní síly s určitými stereotypními³ charakteristikami, ani ve vnímání mužů a „jejich“ identit/y.⁴

Sami muži, kteří jsou či byli „na rodičovské“, jsou si vědomi toho, že existují prostředí, která jsou k realizaci možnosti být s malým dítětem doma vstřícnější, tolerantnější a naopak (stejně tak jako existují situace, které k této realizaci přispívají, usnadňují ji či dokonce navozují). V „typický“ mužských povoláních, resp. všude tam – v podnicích, firmách, organizacích, kde výrazně dominuje maskulinní (nejen) firemní kultura, nebývá pečovatelsví vnímáno jako „znak“ toho „pravého“, „správného“ chlapa či muže. V tomto typu organizací nejenže se o možnosti, že by muž mohl zůstat doma s dítětem ať na rodičovské dovolené nebo „na paragrafu“ vůbec neuvažuje, natož aby zde byly aktivně vytvářeny programy na podporu rovnosti příležitostí mužů a žen v rámci firmy, včetně cílené podpory využívání rodičovské dovolené muži. Toho u nás ostatně nejsou schopny žádné zaměstnavatelské organizace, pokud vím. V lepším případě tuto skutečnost „strpí“ bez poznámek a komentářů.

Jinak je tomu na „osvíceném“ severu, ve skandinávských zemích, kde se firmy tomuto tématu věnují jako tématu zcela legitimnímu a společensky závažnému. Na konferenci byl prezentován jeden příklad za všechny. Jednalo se o dánskou nadnárodní telekomunikační firmu TDC, která pouze v Dánsku zaměstnává zhruba 14 tisíc lidí. Možná, že díky své silné pozici na trhu, neboť firma se úspěšně uplatňuje nejen v rámci Skandinávie, ale také údajně ve střední Evropě, nebo spíše v důsledku celkově „jiné kultury“ severu – s jejím důrazem na solidaritu a zodpovědnost zároveň, se firma hlásí ke společenské odpovědnosti firmy (respektive k odpovědnosti kulturní, sociální a environmentální), hlásí se k uplatňování politik rovnosti, včetně té genderové, jejíž nedílnou součástí

mentech neubráníla rozporuplným a obtížně generalizovatelným tvrzením, což ale nic nemění na faktu, že kniha je nesmírně čtivá a zdařile poskytuje ucelený obraz evropských dějin žen.

Historikové a historičky zabývající se dějinami žen často vycházejí z genderového rozlišení kontinuity a změny v historii a interpretují mužský element jako hnací sílu historických změn, zatímco ženám přisuzují dějinnou kontinuitu; v tomto duchu pak sledují linii historického a individuálního času. Abrams zmíněné způsoby zachycení dějin nestaví do protikladu, ale nahlíží na historické změny ze stanoviska žen, „herstory“, tj. ženskou chronologii vykládá na základě periodizace tradičních schematických rámců zachycení dějin – opírá se o mezníky a tematické celky, jako je osvícenství, počátky industrializace, imperialismus či první světová válka. V polemice s feministickými historiky a historičkami se autorka snaží nově vyložit zavedené interpretace jevů ze života žen v průběhu industrializace, klade si za cíl „umístit ženy přímo do tradičních velkých narativních obrazů 19. století, aby ukázala, jak v nich historikové žen měnili agendu“ (s. 15). Především ukazuje, že ženy se aktivně podílely na historických změnách, nepřehlížely velkým dějinným dramatům v ústraní.

Kniha je rozdělena do tří částí: první část nazvaná *Představy o ženě* shrnuje diskursivní utváření obrazu moderní ženy podle ideologií osvícenství. Druhá část – *Soukromý a veřejný život* – ukazuje ženy ve sféře, která jim byla přisouzena, aby je omezovala, ale která se zároveň stala arénou pro jejich seberealizaci. „Sféra rodiny a domácnosti byla totiž zároveň kontextem podřízenosti i odrazovým můstkem myšlenek na osvobození“ (s. 18). Třetí část – *Moc a možnosti účasti na ní* – sleduje historii sdružování žen a počátky organizovaného feministického politického aktivismu.

V úvodu knihy Lynn Abrams rozebírá ambivalentní odkaz osvícenství ženám. Část historiků a historiček vyzdvihuje zejména pozvolný proces emancipace žen. Je nesporné, že ženy v tomto období dosáhly mnohých úspěchů prostřednictvím dědictví, které jim zanechali evropští filo-

zofové, jež ženám přiřkli přirozenou druhořadost a zpečetili tak nezvratnost jejich osudu. Devatenácté století prohloubilo ideologii oddělených sfér (domov pro ženy a veřejný svět pro muže) a ukotvilo víru v odlišnost žen a mužů, což v důsledku vedlo k úpadku postavení žen ve společnosti. Abrams nicméně připomíná, že k oddělení veřejné a privátní sféry došlo ještě před průmyslovou revolucí; osvícenství tuto dualitu pouze nově představovalo a za pomoci esencialistické rétoriky legitimizovalo. Nové verbální konstrukce modernity byly internalizovány i ženami. Ženy se v rámci snah o rovné postavení ve společnosti vypořádaly s ideologií oddělených sfér dvojnásobným způsobem – nezpochybnily ji, ale požadovaly rovnost v odlišnosti (později základ feminismu difference). Jen výjimečně se objevil požadavek rovných práv pro ženy na základě univerzality lidství. Ideologie ženské přirozenosti (v opozici k mužské kulturnosti a produktivitě) ztotožnila ženy s jejich (slabým) tělem a ustavila identitu ženy vymezené pomocí jejího reprodukčního potenciálu. Ženské tělo a duši začali podrobovat disciplíně lékaři, vědci, filozofové v čele s nejznámějším propagátorem ideologie oddělených sfér, myslitelem J. J. Rousseauem. Skutečná žena byla popisována jako křehká, ctnostná, sebeobětující se a morální. Model ženy jako ochránkyně domácího krbu a strážkyně mravních hodnot byl společný všem evropským zemím nezávisle na typu náboženství, příslušnosti ke společenské třídě či na jiných sociokulturních podmínkách. Náboženství se během 19. století feminizovalo a stalo se ženskou doménou; rozvoj spirituality představoval určitý prostor pro seberealizaci žen.

Abrams dále rekapituluje dosavadní poznatky o manželství, jedné z nejdůležitějších institucí 19. století. Sleduje ústup patriarchálního manželství a rostoucí volání žen po rovnocenném partnerství. Součástí kontroly ženských těl bylo i převzetí vlády nad těhotenstvím a mateřstvím lékaři. V kapitole věnované mateřské lásce Abrams ukazuje, že ženy začaly být od roku 1900 postupně vzdělávány, aby získaly potřebnou kvalifikaci, jak být zodpovědnou matkou

je umožnění rovné participace rodičů na trhu práce a zákonitě také v péči o dítě. Firma si sama vede statistiky o svých zaměstnancích, v daném případě o otcích na rodičovské dovolené, sleduje však i spokojenost svých zaměstnanců a zaměstnankyň vedena filozofií, že spokojený zaměstnanec a spokojená zaměstnankyně rovná se vyšší výkonnost ve firmě plus vyšší loajalita vůči firmě, což vše dohromady zlepšuje pozici firmy na trhu (a s velkou pravděpodobností v konečném důsledku zvyšuje její zisky a pravděpodobně snižuje náklady na neefektivní pracovní sílu).

Co konkrétně firma pro muže – otce udělala a pro otce čerstvě narozených dětí aktuálně dělá?

Samozřejmě umožňuje to, co nabízí zákon, a sice dvoutýdenní otcovskou dovolenou v souvislosti s narozením dítěte nebo kdykoli během prvních 14 týdnů po jeho narození. Dále zákon umožňuje mužům být během 32týdenní rodičovské dovolené s dítětem doma (nebo sdílet část z této doby spolu s partnerkou). Firma TDC pak nabízela jak onu otcovskou dovolenou, tak 10týdenní plně placenou rodičovskou dovolenou mužům (kterou mohli strávit doma spolu se svou partnerkou) v rozmezí od 15. do 46. týdne po narození dítěte. Tato část placené dovolené byla mužům nabízena od roku 1989, ale otcové nově narozených dětí této možnosti příliš nevyužívali. Proto se firma rozhodla pro cílenou kampaň „otcova náruč“ (Daddy´s Hug), která začala v prosinci 2004. Cílem kampaně bylo motivovat otce k využívání plně hrazené rodičovské dovolené ze strany firmy. Tento přístup je jednak součástí (firemní) politiky rovného zacházení se zaměstnanci ve firmě (využívají-li možnosti zůstat doma s dítětem zaměstnankyně firmy – matky malých dětí, proč by ji neměli a nemohli reálně využívat i muži-otcové?), politiky rovných příležitostí žen a mužů na trhu práce (ženám se tak zvyšuje šance nepřerušovat na tak dlouho své zaměstnání). Kromě „ideového“ rozměru je tu obsažen i rozměr „lidský“ – umožnit mužům prožít období, kdy je dítě nejmenší a na druhých nezávislejší, v klidu a spokojenosti, nikoli ve zvýšeném napětí (jak v práci, tak doma),

a jak vnímat své mateřství jako poslání. S odkazem na Elizabeth Badinter a její známé dílo *Mateřská láska* popisuje nebdalost a nezájem matek o děti ve století osmnáctém. Sdílí s touto teoretickou pochybností ohledně instinktivního původu mateřství a péče o dítě, nicméně upozorňuje, že tento názor nelze přijmout bez výhrad; přesvědčivě dokládá, že matky v 18. století nebyly k osudu svých dětí tak lhostejné. Také pohled na svobodné matky se s příchodem industrializace proměňoval, tyto ženy již nebyly v tak velké míře ostrakizovány a demonizovány. Přestože mateřství bylo předkládáno jako ideální náplň života žen, tuto vizi mohlo proměnit ve skutečnost jen malé procento zaopatřených žen. Špatná ekonomická situace mnoha žen vytvořila z mateřství politikum a později jedno z témat rodičů se ženského hnutí, které požadovalo pro matky finanční příspěvky od státu. Zlepšení pracovních podmínek dělnic či přístup ke vzdělání se staly tématy, jež umožnily ženám prostřednictvím charitativních aktivit či organizovaných sdružení žen vstup do veřejného prostoru. Ženy 19. století začaly také požadovat, aby jim bylo vráceno vlastní tělo a sexualita, a odmítaly tzv. dvojí morálku, která z nich dělala asexuální, femininní, pasivní objekty, které sexuálním životem nežijí. Jákýkoliv prohřešek proti této normě byl velmi přísně trestán. Prostitutky byly stigmatizovány a považovány za zdroj zla, zatímco promiskuitní chování mužů se takto přísně nehodnotilo ani netrestalo. Prostituce se stala palčivým problémem právě kvůli neutěšené situaci žen, které k prostituci v drtivé většině dohnala tíživá ekonomická situace. Problém prostituce radikalizoval feministky, které zakládaly různé iniciativy bojující za sociální čistotu obyvatel (zastáncem tohoto proudu byl mimo jiné i T. G. Masaryk). Boj za sociální očistu byl nicméně dvojsečnou zbraní. Být čistá, asexuální a morálně nadřazená žena znamenalo zároveň být i neinformovaná a nevědomá; mnohé ženy před vstupem do manželství například netušily nic o intimním životě. Boj za sexuální osvobození žen se tak stal dalším, úspěšnějším nástrojem v boji feministek za zrovnoprávnění žen.

Autorka dále analyzuje problematiku zaměstnanosti žen v období industrializace. „V (podřízeném) postavení ženské práce existovala kontinuita, zatímco v ekonomice docházelo ke změnám“ (s. 191). Přestože zde byla patrná kontinuita nekvalifikované podřadné ženské práce, průmyslová revoluce vyhrotila genderovou hierarchii zaměstnanosti a marginalizovala ženskou práci odehrávající se mimo domov, která byla označena za zdroj neřesti a zkázy – „dělnice, to je bezbožný život“ (s. 180). Levná ženská pracovní síla představovala pro muže ohrožení, proto si postupem času přivlastnili kvalifikovanou práci a snažili se vytlačit ženy do oblasti nekvalifikované, špatně placené práce. Vyhrocení genderového rozlišení dělby práce v průmyslové společnosti představuje jeden z obtížně vysvětlitelných fenoménů. Ke stabilizaci genderové hierarchie dělby práce vedla kombinace několika faktorů. „Ve skutečnosti je zavádějící, když dělbu práce podle pohlaví posuzujeme z perspektivy buď–anebo: buď za to může kapitalismus, nebo patriarchát“ (s. 190). Pracující ženy se sdružovaly, aby bojovaly za vyšší mzdy, zlepšení pracovních podmínek a proti utlačujícím praktikám mužských mistrů a ostatních dělníků. Tyto protesty ale zpočátku nebyly nijak výrazně organizované, měly spíše „karnevalový“ charakter a nelze je vnímat jako základ ženského hnutí. Pro živelnost těchto nahodilých protestů byly charakteristické například sexuální podbarvené výsměšky, které ženy adresovaly směrem ke svým mužským kolegům, což lze interpretovat jako druh subverzivního jednání, kterým ženy protestovaly proti nespravedlivému společenskému řádu.

Je zřejmé, že ženy v průběhu historických událostí 19. století měly svá témata a motivaci aktivně se zapojovat a angažovat se, nepřehlížely opodál. Pomáhaly prosadit celospolečenské změny, přestože jim nenáležela žádná občanská ani politická práva, byly to „občanky bez občanských práv“ (s. 212). Jakmile ale přesáhla angažovanost a bojovnost žen hranici ohrožující stabilitu společenského řádu, která přisuzovala ženám roli komparsu, byly rousseauov-

kdy muži mohou propadat pocitu, že „nic nestíhají“ (a v konečném důsledku si „nevychutnají“ ony rychle ubíhající chvíle „kojeneckého“ a následného „batolecího“ období). Je tu však i aspekt „podnikatelský“, neboť vložené náklady do této pracovní síly se firmě vrátí v podobě jejího plného nasazení po návratu z rodičovské dovolené. Firma se navíc stává atraktivnější pro „druhé“, jiné schopné pracovníky a pracovnice, zvyšují se tak firemní šance tyto lidi získat.

Kampaň byla zaměřena nejen na (mladé) muže – budoucí otce, ale také na ostatní zaměstnance firmy, a to prostřednictvím informačního webu obsahujícího informace a články o otcích na „rodičovské“ z této firmy, dále prostřednictvím tištěných médií. Součástí kampaně byl batoh obsahující základní vybavení pro péči o kojence.

Co vyplynulo z dat o otcích a využití možnosti být na rodičovské dovolené? To názorně ilustrují následující dvě tabulky.⁵

Tabulka č. 1: Využití otcovské a rodičovské dovolené muži z firmy TDC Dánsko.

Rok/Data	Otcovská dovolená	Rodičovská dovolená	Procento potenciálních uživatelů	Průměrný počet dnů	Průměrný počet týdnů
2002	247	31	13 %	44	6,3
2003	259	69	27 %	52	7,4
2004	268	141	53 %	55	7,8
2005 (k 5 .10.)	247	121	49 %	55	7,8

skou rétorikou diskvalifikovány pro nepřirozené chování a vykazány zpět k domácímu krbu. Abrams v této souvislosti zajímavě popisuje roli žen v národních hnutích. Národ byl definován s odkazem na rodinu, a přestože toto pojetí upevňovalo genderové uspořádání rolí, glorifikace mateřského jazyka, tradic a prezentace národních krojů pomohla definovat identitu jednotlivých národů. Ženy jako matky občanů byly vyzdvihovány jako nositelky národního vědomí ukrytého v jazyce, kultuře a zvyklostech. Ženy oblekaly národní kroje a během vlasteneckých projevů působily jako „národní maskoti“ (s. 230). Po vzniku národních států se toto chápání občanství žen vrátilo k výkladu role žen závislé na jejím reprodukčním potenciálu, což ale pro získání občanských práv nestačilo. „Pro mocné muže byla daleko přijatelnější představa ženy v domácnosti (nejlépe oblečené v národním kroji), která si posadí na klín děti a učí je lidové písni“ (s. 237).

Ženy sehrály důležitou roli i v rámci budování imperiální říše Francie, Británie a Nizozemí, kde se měly podílet na upevňování bílé rasy v koloniích. Představovaly nositelky civilizace, ve skutečnosti ale jen reprodukovaly západní stereotypy a předsudky. „Těla bílých žen symbolizovala v koloniích rasovou a kulturní identitu v ještě větší míře než doma“ (s. 251). Jejich misijní činnost a nadšené naivní zapojení do abolicionistického hnutí (založené na solidaritě s ženami – otrokyněmi, kterým byla upírána možnost plně rozvinout svoje mateřství) bylo jistě vedeno upřímnými pohnutkami, nicméně nezpochybnilo status quo mocenských hierarchií. Hovoří se také o tzv. imperiálním feminizmu – v rámci boje za zlepšení podmínek domorodých žen v koloniích si středostavovské bílé ženy budovaly svou pozici na domovské veřejné půdě, začaly se organizovat a postupně formulovaly vlastní politické požadavky. Feministické hnutí se ve většině evropských zemí etablovalo koncem 18. století, přičemž pozoruhodné je, že ve všech zemích vykazovalo podobné rysy. Osvícenství díky své snaze konceptuálně upevnil podřízenou situaci žen v podstatě vytvořilo

ženskou otázku, které se následně ženy a kritici stávajícího společenského uspořádání chopili. „Tím, že (osvícenství) zavedlo ideologii oddělených sfér, umožnilo jako ideologii i feminismus“ (s. 259). V počátcích feministického hnutí jsou patrné dvě strategie prosazení politických práv žen – jednou z nich byl tzv. maternalistický (vztahový) přístup, který vycházel z ideologie oddělených sfér. Jako průchodnější se nicméně ukázal individualistický přístup, který vycházel z požadavku rovnoprávného postavení žen na základě univerzality lidství, nikoliv na základě „mravní nadřazenosti“ žen. Boj za volební právo žen v podstatě plynule přešel z iniciativ usilujících o mravní a sociální reformu společnosti; aktivistky pochopily, že jen díky možnosti přímo ovlivňovat politiku budou moci své cíle prosadit. V poslední kapitole autorka rozebírá ambivalentní vliv první světové války na emancipaci evropských žen a klade si otázku, do jaké míry válka ženy vlastně osvobodila. „Ženy během války pracovaly, protože musely“, nejen z vlasteneckého citění (s. 304). „Válka v ženách probudila rodící se politické uvědomění, protože po nich požadovala, aby hrály roli výrobců i spotřebitelů, ale na oplátku jim za to nic nedala“ (s. 301).

Přestože se ale jedná o dějiny evropských žen, autorka odkazuje převážně na souvislosti situace žen západních zemí převážně anglosaské proveniencie (o českých ženách se zmiňuje pouze jednou). Každá kapitola obsahuje závěrečné shrnutí, ocenila bych ale na knize i celkovou sumarizaci, kde by autorka na základě probraných témat zrekapitulovala mezníky v boji žen za své osvobození. Kniha je doplněna o doporučenou literaturu vztahující se k jednotlivým tématům, což je jistě užitečné pro čtenáře, kteří knihu čtou s úmyslem prohloubit si znalosti v určité oblasti. *Zrození moderní ženy* tak představuje nesmírně čtivé dílo složené z nepřehledného množství dílčích zkušeností žen a tvořící pestrý a plastický pohled na dějiny moderní ženy. Syntézou obsáhlého materiálu vzniklo pozoruhodné komparativní dílo, které může být základem pro interkulturní výzkum této problematiky.

Tabulka č. 2: Strukturace využívání otcovské a rodičovské dovolené muži ve firmě TDC (v procentech).

Rok/Doba	Méně než 5 týdnů	5 až 9 týdnů	10 týdnů
2002	48	13	39
2003	28	25	48
2004	25	26	49
2005	21	25	54

Kromě toho byla ve firmě provedena kvalitativní sonda, a to s 10 muži, kteří zůstali doma po celou dobu placené dovolené, a s pěti, kteří této možnosti nevyužili. Ti, co ji využili, ocenili, že tento druh volna je placený, dále uváděli, že si vytvořili blízký vztah k dítěti a že byli schopni projevy dítěte interpretovat mnohdy lépe než jejich partnerky, matky dítěte. Ohledně kampaně muži uváděli, že před ní si nebyli jisti, zda mohou tento svůj nárok opravdu využít. To byl také jeden z hlavních důvodů, který uváděli ti, kteří na firmou placenou rodičovskou neodešli – stále ještě o této možnosti (údajně) nevěděli.

Kampaň tedy upozornila na důležitost informovanosti, stejně tak jako na význam podpory prostředí legitimizujícího pobyt mužů doma s dítětem či obecněji legitimizujícího situace, kdy otcové chtějí věnovat čas svým dětem přímo, být s nimi v bezprostředním kontaktu (a nezajišťovat své děti prostřednictvím výkonu svého povolání jen materiálně). V logice zvoleného firemního přístupu poskytuje firma rodičům domů počítač pro práci z domova, umožňuje částečné úvazky, placené volno při nemoci dítěte, individuální pláno-

KOMPLIKOVANÝ JAZYK LÁSKY / Jana BierzováKRISTEVA, J. 2004. *JAZYK LÁSKY. ESEJE O SÉMIOLOGICE, PSYCHOANALÝZE A MATEŘSTVÍ*. PRAHA: ONE WOMAN PRESS.

Bulharsko-francouzská autorka Julia Kristeva patří k těm, které se nespokojí se zařazením jen do jedné kategorie, nejčastěji bývá považována za představitelku francouzského poststrukturalismu, psychoanalýzy i feminismu. Jako lingvistka se Kristeva soustřeďuje na propojení tradiční saussurovské sémiotiky s neofreudovskou psychoanalýzou, což jí umožňuje analyzovat různé řady jazyka. Ukazuje, že falocentrický symbolický řád asociovaný s otcem je předcházen a někdy narušován sémiotickým řádem asociovaným s matkou. Právě v tomto konceptu a také v jejím pokusu vrátit tělo do diskursu společenských věd je spatřován její význam pro feministickou teorii.

Nakladatelství One Woman Press vydalo v roce 2004 první překlad práce Julie Kristevy do češtiny. Jedná se o soubor tří esejů (*Freud a láska; Éros manický, Éros vznešený; Stabat mater*) a prvních dvou kapitol z její knihy *Revoluce v básnické řeči* (Úvod; Sémiotično a symbolično), ve kterých jsou vysvětleny základní koncepty její lingvistické teorie. Eseje byly poprvé vydány v roce 1985 ve sbírce *Příběhy lásky* a monografie *Revoluce v básnické řeči* vyšla v Paříži roku 1974. Všechny texty z francouzštiny přeložil Josef Fulka.

Svým pojetím sémiotiky se Kristeva snaží vnést tělo s jeho pudy zpět do jazyka. Její lingvistická teorie totiž vrací jazykové formálnosti pudy a úkony (přesun, zhuštění, vokální a intonační rozdíly), jimž se formalistická teorie vyhýbala. V této souvislosti je významné její rozlišení *sémiotična* a *symbolična*. Kristeva tvrdí, že veškeré značení je tvořeno těmito dvěma prvky. Sémiotično je tělesný pud tak, jak se projevuje ve značení. Sémiotické je spojeno s rytmy, tóny a hnutími v procesu značení, jejich prvotním zdrojem je mateřské tělo a jeho libidinózní pudy. V sémiotickém mateřském chaosu předoidipovské fáze se rodí znaky a významy. Tento slastný

chaos označuje Kristeva jako *sémiotická chóra*. Každý znak pak nese tělesnost, slast a radost, které jsou chóře vlastní. Tento heterogenní diskurs sémiotična narušuje řád a patriarchálnost symbolického, které je spojeno s gramatikou a strukturou značení. Symbolická modalita jazyka se zaměřuje na předmětný svět ostatních věcí a lidí. Je disponována k formulaci pevných a jednotných definic, jejichž cílem je vytvářet základ pro sdílení významů umožňujících mezilidskou komunikaci. Symbolický prvek tak činí reference možnými. Symbolickou dispozici jazyka pohání potřeba ovládat prostřednictvím definičního aktu vše, co je jiné, a tudíž potenciálně ohrožující. Kristeva upozorňuje na to, že právě kvalita všech znaků vycházející ze symbolické chóry je v současné době zapomenuta, ale můžeme se pokusit ji znovu zahlédnout, a to i přes závoj symbolična, pomocí psychoanalýzy.

Dotyčné dvě modalita jsou v procesu značení, jenž konstituuje řeč, nerozlišitelné, vzájemně se prolínají a jejich dialektika definuje typy diskursu. To znamená, že takzvaná přirozená řeč připouští různé způsoby skloubení symbolična a sémiotična. Symbolický mód přináší jazyku nezbytnou jednotu významu a syntaktických struktur, která je nutná pro sociální komunikaci, zatímco sémiotično tento proud směřující ke stálosti trvale destabilizuje a „revolučně“ nabourává ovládající síly symbolična, čímž otevírá prostor pro vznik nových významů. Vzniká tak teorie jazyka zahrnující v sobě řád i rozvrat jako souběžné procesy. Kristeva ukazuje, že různé formy diskursu (epika, metajazyk, teorie, poezie atd.) se od sebe liší poměrem mezi symbolickou a sémiotickou modalitou – jazyk vědy nebo matematika poskytují sémiotické dimenzi jen malý prostor, neboť jsou cíleny na přesně vymezené neměnné významy. Jazyk, který naopak dává sémiotické dimenzi největší prostor, je jazyk „bás-

vání časového rozvržení práce, neplacené volno v případě péče o další potřebné nemocné členy rodiny apod. Cílem firmy je totiž mít spokojené a motivované zaměstnance.

Nemohly by se alespoň některé firmy v období „rozvoje kapitalismu“ u nás tímto přístupem inspirovat? Krátkodobý „zisk za každou cenu“ nemusí zajišťovat zisk v budoucnu, o spokojenosti všech zúčastněných v tomto procesu už ani nemluvě.

Poznámky

1 Pojem „jiní“ zavedla Šmídová (srov. např. „Muži v České republice podle jiných mužů“, 2002) k označení určitého specifického – jiného, možná i nového typu „maskulinity“ než onoho obvyklého stereotypního.

2 Šlo o mezinárodní konferenci „Fathers and Paternity Leave: Men Do It“, která se uskutečnila 17.–18. listopadu 2005 v litevském Vilniusu. Konference byla pořádána v rámci programu Modern Men in Enlarged Europe: Developing Innovative Gender Equality Strategies, na němž participovalo Dánsko, Island, Litva a Malta a který byl realizován v rámci Community Framework Strategy on Gender Equality v období let 2001–2005. Konference jsem se zúčastnila v rámci řešení grantového projektu GA AV ČR „Změny v uspořádání genderových rolí v rodině...“, č. g. A700280504 za finanční podpory OSF Praha v rámci programu „East-East“.

3 Jako méně stabilní, méně spolehlivé a obvykle i jako méně kompetentní pracovní síly ve srovnání s mužem.

4 Znakem mužství není pečovatelsví, někteří muži dokážou včlenit pečovatelsví do své maskulinní identity, neboť si uchovávají její podstatný znak – dominanci nad ženou.

nický“ charakterizovaný rytmičností, výraznou zvukovou strukturou, rozkladem syntaxe a heterogeností. Kristeva hovoří o tzv. prahu mezi vědomím a nevědomím, ve kterém spolu psychická a sociální sféra vedou dialog. Tato dialogická interakce mezi nevědomou touhou a sociálními formami vytváří jazyk, který má, stejně jako veškeré texty, nutně procesuální charakter. Práh mezi symbolickým a sémiotickým je zároveň základem pro konstrukci identity, která se pohybuje mezi těmito dvěma póly, a má tudíž také procesuální charakter, je neustále proměnlivá a pluralitní.

Podívejme se ještě podrobněji na roli mateřského těla a jeho významu při vytváření subjektivitu podle Julie Kristevy. V této otázce a zároveň v přístupu ke kultuře a jazyku se Kristeva postavila proti klasickým teoriím psychoanalýzy Freuda a Lacana a naopak se nechala inspirovat rakouskou psychoanalytičkou Melanií Klein. Freud s Lacanem tvrdí, že pro vývoj dítěte v předoidipovském, resp. zrcadlovém stadiu je nejdůležitější působení otce a zvláště jeho hrozba kastrací. Kristeva odmítá tyto koncepty a volá po novém diskursu mateřství, který by přiznával význam pro rozvoj osobnosti dítěte i kultury obecně rovněž mateřskému elementu. První, předoidipovskou fázi vývoje dítěte budeme tedy nyní nazývat *sémiotickou* vzhledem k tomu, že se v tomto stadiu poprvé objevují známky budoucího procesu signifikace prostřednictvím verbálního jazyka. V předverbální fázi dítě nezískává žádný pocit vlastní oddělené identity, jeho fyzická zkušenost je součástí jednoty, kterou tvoří spolu s tělem matky. Jeho fyzickou existenci utvářejí vjemy, jako jsou tma a světlo, pravidelný pohyb dechu a potavy na jedné straně a výkalů na straně druhé. Právě postupně se ustavující řád a struktury těchto fyzických pudů a podnětů jsou nezbytným základem procesu značení – produkce významu. Bez počátečního ustavení řádu ve spojitěm proudu fyzických vjemů a libidózních pudů omývajících dítě a na ně současně navazujících počátků oddělené identity by jazyk nebyl možný. Tyto rytmické, sémiotické stopy se stávají a zůstávají základem veškerého jazyka. Jazyk literatury

je pak jakýmsi mostem zpět, z tělesnosti zbavené řeči symbolična do předsociálního a předsymbolického světa mateřských pudů a tužeb.

Krátce po vydání svého díla *Revoluce v básnické řeči* Kristeva pod vlivem prožitku vlastního mateřství rozšiřuje svůj náhled na roli básnického jazyka pro přístup k sémiotice. Tvrdí, že k původní mateřské chůře je možné se dostat nejen pomocí avantgardního básnického jazyka, ale také díky biologické zkušenosti žen, která je jedinečná. Ženy tedy mají k možnému návratu do sféry původního sémiotického privilegovanému přístupu. Tento koncept Kristeva poprvé představila v eseji nazvané *Stabat mater*. Zde se zabývá mateřstvím, a to ve dvou podobách. Jednou z nich je studie kultu Panny Marie v křesťanské tradici a druhou jsou osobní vzpomínky a prožitky zaznamenané Kristevou po narození syna. Oba texty se vzájemně doplňují, i když zůstávají nezávislé a rozdělují stránky knihy na dvě části bez jasné souvislosti. Záznam vlastních prožitků působí velmi silným dojmem: „Mé tělo již není moje, kroučí se, trpí, krvácí, dostává rýmu, hryže si rty, slintá, kašle, osypává se a směje. Když se však navrací jeho radost, radost mého dítěte, jeho úsměv mi omývá jen oči. Ale bolest, jeho bolest, ke mně přichází zevnitř, nikdy nezůstává oddělená, jiná, ihned se ve mně vznítí, ani na vteřinu neposečká. Jako by ona byla tím, co jsem přivedla na svět, nechce se ode mě odloučit, sverpě se navrací a trvale se ve mně zabydlela. Člověk nerodí v bolestech, člověk rodí bolest: je ztělesněna dítětem a natrvalo se v člověku usazuje“ (s. 207). Kristeva jím snad chce ukázat nové možnosti mateřského diskursu, který podle ní po zániku vlivu mariánského kultu a náboženství vůbec ztratil svou základnu a nyní hledá novou uspokojující formu. Rozštěpení ženského subjektu, které se odehrává během mateřství, přináší tvůrčí psychický prožitek, prožitek lásky k druhému, který se nemůže ničemu jinému vyrovnat.

Kristeva je výraznou myslitelkou a její teorie si našly mnoho příznivců i odpůrců. Pozitivně je nejčastěji hodnocena její revize klasické psychoanalýzy a odhalení dvou

5 Obě jsou převzaty z referátu M. Fink-Nielson (HR-Consultant DTC Denmark) „Paternity Leave at TDC“, předneseného na konferenci ve Vilniusu.

ŽIVOTNÍ STYL A INTERNET / Petra Rakušanová

Současné číslo se věnuje otázkám životního stylu, a tak i dnešní informace o zajímavých internetových stránkách bude věnována různým informacím z této oblasti. Klíčovými slovy při vyhledávání internetových stránek byla hesla životní styl a gender. Mezi představovanými odkazy je kladen důraz především na neziskové organizace působící v této oblasti, které dosud nebyly v této rubrice představeny, a rovněž na prezentaci různých životních stylů.

I nadále budu používat již zavedenou kategorizaci zdrojů – na konci každé informace uvádím celkové hodnocení kvality stránky (od * do *****, nejlepší hodnocení je pět hvězdiček). Mezi jednotlivé faktory patří přehlednost stránek, množství a kvalita informací týkajících se problematiky rovných příležitostí, grafická úprava atd.

KORMIDLO: Kormidlo je internetový informační katalog koordinovaný občanským sdružením Econnect a podpořený z prostředků Evropské unie. Kormidlo nabízí přehledně utříděné odkazy na témata občanské společnosti. Základní členění odkazů je věcné, s barevným odlišením organizací. Odkazy jsou přehledně roztrženy do deseti základních kategorií: Lidská práva, Sociální rozvoj a pomoc, Životní prostředí, Globalizace, udržitelný rozvoj, Kultura, Lidé a společnost, Neziskový sektor, Organizace, Zpra-